

УДК 338.439:633.854.78

*Ю. С. Гринчук,**д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6525-463X>**І. В. Свиноус,**д. е. н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>**Т. В. Понедільчук,**к. е. н., доцент кафедри економіки та економічної теорії,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0622-4318>**Н. І. Свиноус,**доктор філософії в галузі менеджменту, доцент кафедри обліку та фінансів,
Університет економіки і підприємництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3640-0519>**Ю. В. Федорук,**к. с.-г. н., доцент кафедри технологій у рослинництві та захисту рослин,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-7955>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2026.6.61

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ВЗАЄМОДІЇ РИНКУ СОНЯШНИКУ ТА СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Yu. Hrynchuk,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Management,
Bila Tserkva National Agrarian University

I. Svinous,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University

T. Ponedilchuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Economic Theory,
Bila Tserkva National Agrarian University

N. Svinous,

PhD in Management, Associate Professor of the Department of Accounting and Finance,
University of Economics and Entrepreneurship

Yu. Fedoruk,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department
of Crop Production Technologies and Plant Protection, Bila Tserkva National Agrarian University

THE ECONOMIC NATURE OF THE INTERACTION BETWEEN THE SUNFLOWER MARKET AND THE FOOD SUPPLY SYSTEM

У статті досліджено економічну природу взаємодії ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення. Розкрито роль ринку соняшнику як важливого елементу агропродовольчої системи та одного з ключових сегментів експортно орієнтованого аграрного виробництва України. Обґрунтовано, що розвиток галузі суттєво впливає на формування внутрішнього продовольчого балансу, функціонування кормової бази тваринництва та рівень продовольчої стабільності держави. Показано, що переробка насіння соняшнику забезпечує вироб-

ництво соняшникової олії як важливого продукту харчування, а також побічної продукції — соняшникового шроту, який використовується у тваринництві як джерело рослинного білка. Доведено, що експортна орієнтація галузі сприяє розвитку переробної промисловості та формуванню ланцюгів створення доданої вартості, водночас підвищуючи залежність ринку від зовнішньої кон'юнктури та логістичної інфраструктури. Обґрунтовано необхідність формування збалансованої моделі розвитку ринку соняшнику, яка поєднуватиме експортну ефективність із забезпеченням продовольчої стабільності та стійкого функціонування агропродовольчої системи країни.

The article examines the economic nature of the interaction between the sunflower market and the population's food supply system in Ukraine. The research focuses on the role of the sunflower market as an important element of the national agri-food system and one of the key sectors of export-oriented agricultural production. The study highlights that sunflower cultivation and processing have become significant factors shaping the structure of Ukraine's agricultural exports, contributing to foreign exchange revenues and strengthening the country's position in global vegetable oil markets.

It is substantiated that the development of the sunflower sector significantly influences the formation of the domestic food balance and the functioning of related sectors of the agri-food economy. In particular, the processing of sunflower seeds ensures the production of sunflower oil, which is an important food product for domestic consumption and international trade. At the same time, the processing industry generates valuable by-products, primarily sunflower meal, which plays an important role in forming the feed base of the livestock sector due to its high protein content. The availability and price of sunflower meal influence the cost structure of livestock production and therefore indirectly affect the prices of meat and dairy products in the domestic food market.

The article also emphasizes that the export orientation of the sunflower industry contributes to the development of processing capacities, modernization of production technologies, and the formation of vertically integrated value chains connecting agricultural producers, processors, logistics operators, and international traders. These processes stimulate investment activity, increase the efficiency of agricultural production, and strengthen the competitiveness of Ukrainian agri-food products in global markets.

At the same time, the research shows that the high concentration of production resources on sunflower cultivation creates certain structural and economic risks. In particular, the sector becomes more sensitive to fluctuations in global commodity prices and external market conditions. In addition, the expansion of sunflower acreage may reduce crop diversification and create additional pressures on agricultural land resources. The growing dependence on external logistics infrastructure and export channels also increases the vulnerability of the sector under conditions of geopolitical and economic instability.

The study substantiates the need to develop a balanced model of sunflower market development that would combine export efficiency with the strengthening of domestic food stability. Such an approach should involve improving institutional regulation, supporting diversification of agricultural production, and expanding deeper processing within agri-food value chains in order to enhance the sustainability and resilience of the national food system.

Ключові слова: ринок соняшнику; система продовольчого забезпечення; агропродовольча система; експортно орієнтоване сільське господарство; соняшникова олія; соняшковий шрот; ланцюги створення доданої вартості; диверсифікація аграрного виробництва; продовольча стабільність; аграрні ринки.

Key words: sunflower market; food supply system; agri-food system; export-oriented agriculture; sunflower oil; sunflower meal; value chains; agricultural diversification; food stability; agricultural markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Продовольче забезпечення населення є ключовою складовою економічної безпеки держави. В агропро-

довольчій системі України соняшник займає стратегічне місце як основна олійна культура, що формує значну частку внутрішнього споживання рослинної олії та експортних надходжень.

Разом із тим висока експортна орієнтація ринку соняшнику створює певні структурні ризики для внутріш-

ного продовольчого балансу. В умовах воєнної економіки та глобальної нестабільності особливої актуальності набуває дослідження економічної природи взаємодії ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення.

Додаткового осмислення потребує також вплив структурної спеціалізації ринку соняшнику на довгострокову збалансованість агропродовольчої системи, оскільки концентрація виробничих ресурсів на експортно привабливій культурі може зумовлювати перерозподіл посівних площ, інвестицій і технологічної уваги на користь зовнішніх ринків. Така модель, хоча й забезпечує валютні надходження та підтримує макроекономічну стабільність, водночас підсилює залежність внутрішніх цін від світової кон'юнктури та логістичних умов. Це актуалізує необхідність комплексного аналізу взаємозв'язку між експортною динамікою соняшникового комплексу та показниками продовольчої безпеки, зокрема доступності продукції для населення, цінової стабільності та структурної диверсифікації аграрного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях Р. Мудрака, В. Лагодієнка, А. Осіпової, О. Фротер, К. Соколюк, І. І. Румика розкрито теоретичні засади продовольчої безпеки та її економічну природу; С. В. Шарковська, М. Є. Бондарчук, В. В. Козлова, О. В. Шевченко досліджують тенденції розвитку ринку соняшнику, рослинних олій та агробізнесу в Україні; У. О. Балик, М. В. Колісник, J. D. Sachs, A. M. Warner, D. C. North, A. Третяк, Т. П. Яхно, Л. В. Кравець акцентують увагу на ролі глобальних ланцюгів вартості, інституційного середовища, вертикальної інтеграції та ризиків сировинної спеціалізації. Наявні дослідження створюють важливе теоретичне підґрунтя для розуміння функціонування ринку соняшнику та продовольчої системи, однак переважно розглядають ці явища фрагментарно — або з позицій галузевого розвитку, або в контексті продовольчої безпеки, без достатнього розкриття їх взаємозв'язку. Невирішеними залишаються питання економічної природи взаємодії ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення, зокрема впливу експортної орієнтації, переробної спеціалізації, інституційних механізмів регулювання та воєнних викликів на баланс між зовнішньоекономічною ефективністю галузі й внутрішньою продовольчою стабільністю.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у визначенні економічної природи взаємодії ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення, а також обґрунтуванні впливу експортно орієнтованої моделі розвитку галузі на продовольчу стабільність в умовах сучасних економічних і воєнних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна природа взаємодії ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення визна-

чається через комплекс взаємопов'язаних елементів агропродовольчого ланцюга, який охоплює виробництво сировини (виращування соняшнику), переробку (виробництво олії, шроту та супутніх продуктів), внутрішнє споживання, експортну діяльність і державне регулювання. Така структура відповідає концепції продовольчих систем (Food Systems Approach), у межах якої аграрні ринки розглядаються як інтегровані економічні підсистеми, що поєднують виробничі, інституційні та соціально-економічні компоненти [1].

З позицій теорії глобальних ланцюгів створення вартості ринок соняшнику функціонує як частина міжнародної системи розподілу доданої вартості, де взаємодія між виробництвом сировини, переробкою та реалізацією продукції визначається структурою світового попиту та рівнем інтеграції у міжнародну торгівлю [2]. Висока експортна орієнтація олійного сектору забезпечує економічні переваги у вигляді валютних надходжень і розвитку переробної індустрії, однак водночас підсилює залежність внутрішнього ринку від глобальної кон'юнктури.

У цьому контексті важливим є застосування елементів теорії "сировинного прокляття" (resource curse), розробленої у працях J. Sachs, A. Warner та інших дослідників, які обґрунтовують ризики надмірної спеціалізації економіки на експорті сировинних або напівсировинних товарів [3]. В аграрному секторі така модель може проявлятися через концентрацію виробничих ресурсів на експортно привабливих культурах, зменшення диверсифікації виробництва та підвищення чутливості до коливань світових цін. Для ринку соняшнику це означає можливість виникнення структурних дисбалансів, коли економічні стимули експорту формують переорієнтацію аграрного виробництва на зовнішні ринки, що потенційно впливає на внутрішній продовольчий баланс і цінову стабільність.

Інституційний підхід дозволяє розглядати механізми пом'якшення негативних ефектів сировинної спеціалізації через систему формальних правил, державної політики та координаційних інструментів [4]. Ефективне державне регулювання — включаючи податкові стимули, підтримку переробки, розвиток внутрішніх ланцюгів доданої вартості та диверсифікацію виробництва — здатне трансформувати сировинну модель у більш збалансовану, зменшуючи ризик "ресурсного прокляття". З позицій теорії продовольчої безпеки ключовим критерієм такої трансформації є забезпечення доступності базових продуктів харчування, стабільності цін і стійкості агропродовольчої системи [5].

Ринок соняшнику в Україні характеризується високим рівнем концентрації виробництва та переробки, що сформувався внаслідок тривалої експортної спеціалізації галузі та інвестицій у переробну інфраструктуру [6]. Протягом останнього десятиліття площі під соняшником стабільно перебували на рівні понад 5 млн га, що забезпечувало валове виробництво в межах 12-17 млн тонн залежно від урожайності конкретного року. Переробні потужності вітчизняних підприємств перевищують 20 млн тонн насіння на рік, що дозволяє практично повністю переробляти внутрішній урожай та формувати значний експортний потенціал продукції з високою до-

даною вартістю — насамперед соняшникової олії та шроту.

Другою характерною рисою є вертикальна інтеграція агрохолдингів, які поєднують виробництво сировини, зберігання, переробку та експортні операції. Великі корпоративні структури забезпечують значну частку валового виробництва соняшнику та контролюють основні потоки експорту продукції переробки [7]. Така інтеграція сприяє зниженню трансакційних витрат, оптимізації логістики та підвищенню конкурентоспроможності на світових ринках, однак водночас посилює ринкову концентрацію та структурну асиметрію між великими й малими виробниками.

Третьою ознакою є переважна експортна орієнтація продукції переробки. У довоєнний період експорт соняшникової олії становив близько 5—7 млн тонн щорічно, що формувало до половини світового експорту цієї продукції. Частка продукції соняшкового комплексу у структурі аграрного експорту України стабільно перевищувала 10 %, забезпечуючи суттєві валютні надходження та позитивний торговельний баланс у сегменті рослинних олій. У 2022 році через воєнні обмеження обсяги експорту тимчасово скоротилися, однак у 2023—2024 роках спостерігалася поступова стабілізація завдяки диверсифікації логістичних маршрутів.

Четвертим структурним фактором є залежність від світової кон'юнктури ринку рослинних олій. Ціни на соняшкову олію суттєво коливаються під впливом глобального попиту, врожаїв у країнах-конкурентах та змін у міжнародній торгівлі. У 2020—2022 рр. світові ціни демонстрували різке зростання з подальшою корекцією, що безпосередньо вплинуло на доходи українських виробників і внутрішню цінову динаміку. Така волатильність підсилює макроекономічні ризики та ускладнює довгострокове планування інвестицій у галузі.

Взаємодія ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення має багатовимірний характер і проявляється через вплив на внутрішній продовольчий фонд, цінову стабільність і кормовий баланс тваринництва. У межах продовольчої системи соняшковий комплекс виступає не лише експортно орієнтованим сегментом, а й важливим джерелом базових продуктів харчування та кормових ресурсів.

Першим напрямом є формування внутрішнього продовольчого фонду. Соняшникова олія є основним видом рослинної олії, що споживається населенням України, забезпечуючи потреби у рослинних жирах [8]. За оцінками галузевої статистики, річне внутрішнє споживання соняшкової олії в Україні коливається в межах 400—500 тис. тонн, що значно менше обсягів виробництва, які у довоєнний період перевищували 6 млн тонн на рік. Така диспропорція свідчить про переважну експортну орієнтацію галузі, однак водночас підтверджує достатній потенціал забезпечення внутрішніх потреб навіть за умов скорочення виробництва. У періоди логістичних обмежень 2022 року частина продукції залишалася на внутрішньому ринку, що тимчасово змінювало співвідношення між експортом і внутрішнім споживанням.

Другим аспектом є вплив ринку соняшнику на цінову стабільність продовольчої системи. Оскільки ціни на соняшкову олію формуються з урахуванням світової

кон'юнктури, їх коливання безпосередньо відображаються на внутрішньому споживчому ринку. У 2020—2022 роках зростання світових цін на рослинні олії спричинило підвищення внутрішніх споживчих цін, що стало фактором інфляційного тиску. У структурі індексу споживчих цін продовольча група "олії та жири" демонструвала значні річні коливання, що підтверджує чутливість внутрішнього ринку до зовнішніх шоків.

Третім напрямом взаємодії є роль соняшкового комплексу у кормовому балансі. Побічні продукти переробки — передусім соняшковий шрот — широко використовуються у тваринництві як джерело білка. У довоєнний період обсяги виробництва шроту перевищували 4—5 млн тонн на рік, значна частина якого також експортувалася. Водночас частина продукції спрямовувалася на внутрішні потреби тваринницьких господарств, що опосередковано впливало на собівартість виробництва м'яса, молока та яєць. Зростання цін на шрот або зміни в його експортній динаміці можуть впливати на кормову базу та кінцеві продовольчі ціни.

Україна є одним із провідних світових експортерів соняшкової олії, що визначає стратегічну роль галузі у формуванні зовнішньоторговельного балансу аграрного сектору та забезпеченні валютних надходжень [9]. Протягом останнього десятиліття країна стабільно утримувала лідерські позиції на глобальному ринку, забезпечуючи значну частку світового експорту цієї продукції. У довоєнний період обсяги експорту соняшкової олії коливалися в межах приблизно 5—7 млн тонн щорічно, а її частка у структурі аграрного експорту України становила понад десяту частину, що підтверджує системну значущість галузі для макроекономічної стабільності.

Експортно орієнтована модель розвитку ринку соняшнику в Україні сприяла формуванню потужного переробного сегмента аграрної економіки. Під впливом стабільного зовнішнього попиту на соняшкову олію відбулося активне нарощування виробничих потужностей олійно-жирової промисловості, модернізація технологічної бази підприємств та впровадження сучасних методів переробки сировини. Це забезпечило підвищення рівня технологічності галузі, зростання продуктивності виробництва та посилення конкурентних позицій українських виробників на світових агропродовольчих ринках.

Важливою особливістю розвитку галузі стало формування вертикально інтегрованих ланцюгів створення доданої вартості, які об'єднують виробництво насіння соняшнику, його заготівлю, переробку, транспортування та експорт готової продукції. Завдяки цьому значна частина врожаю соняшнику переробляється безпосередньо всередині країни, що дозволяє експортувати продукцію з вищим рівнем доданої вартості — передусім соняшкову олію та соняшковий шрот — замість сирого насіння. Така модель сприяє збільшенню валютних надходжень, підвищенню зайнятості у переробному секторі та зміцненню позицій України як одного з провідних світових експортерів рослинної олії.

Крім того, орієнтація на зовнішні ринки стимулювала зростання інвестицій у переробну інфраструктуру та розвиток логістичних систем. Було модернізовано елеваторні комплекси, розширено потужності зберігання

та перевалки продукції, а також сформовано ефективні транспортно-логістичні маршрути для експорту аграрної продукції. У результаті сформувалася розгалужена інфраструктура, що включає мережу переробних підприємств, логістичних центрів, портових терміналів і трейдингових компаній, інтегрованих у глобальні ланцюги постачання агропродовольчої продукції.

Разом з тим така модель розвитку має і певні структурні обмеження, оскільки значна частина створеної доданої вартості все ще формується на етапі первинної переробки, тоді як подальші стадії глибокої переробки, брендингу та кінцевого споживчого продукту залишаються недостатньо розвиненими. Це зумовлює необхідність подальшої диверсифікації переробної галузі, розвитку виробництва продуктів із високим рівнем доданої вартості та посилення позицій України у глобальних ланцюгах вартості агропродовольчого сектору.

Водночас висока експортна орієнтація підсилює залежність галузі від глобальної кон'юнктури ринку рослинних олій. Світові цінові коливання, зміни попиту з боку ключових імпортерів і конкуренція з іншими олійними культурами безпосередньо впливають на внутрішню економічну динаміку. У період 2020—2022 рр. різке зростання світових цін на рослинні олії призвело до підвищення внутрішніх цін, що відобразилося на споживчому ринку та рівні інфляції продовольчих товарів. Таким чином, експортна спеціалізація створює ефект трансмісії зовнішніх шоків у внутрішню продовольчу систему.

Особливо чітко вразливість експортної моделі проявилася в умовах воєнних ризиків. Блокування морських портів у 2022 році та обмеження транспортної інфраструктури призвели до різкого скорочення фізичних обсягів експорту у перші місяці повномасштабного вторгнення. Зростання вартості логістики та переорієнтація на альтернативні маршрути через країни ЄС підвищили витрати експортерів і створили тимчасові дисбаланси між внутрішнім і зовнішнім ринками. Хоча у 2023—2024 роках обсяги експорту частково відновилися завдяки новим логістичним рішенням, воєнний досвід показав високу чутливість продовольчого сектору до геополітичних факторів.

Взаємодія ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення значною мірою визначається характером інституційного середовища, яке формує правила функціонування галузі, механізми розподілу ресурсів та умови економічної поведінки суб'єктів ринку. Саме інституційні механізми забезпечують узгодження інтересів виробників, переробних підприємств, експортерів і держави, а також сприяють підтриманню балансу між орієнтацією на зовнішні ринки та необхідністю гарантування внутрішньої продовольчої стабільності. У цьому контексті інституційна система виступає важливим інструментом координації розвитку галузі, запобігання дисбалансам на внутрішньому ринку та забезпечення ефективного використання виробничого потенціалу.

До ключових інституційних чинників, що визначають функціонування ринку соняшнику, належать аграрна та експортна політика держави, яка формує загальні умови виробництва, переробки та зовнішньої торгівлі продукцією. Значний вплив має податкове регулювання,

зокрема система оподаткування аграрних підприємств, механізми відшкодування ПДВ при експорті та інші фінансові інструменти, що стимулюють або стримують розвиток переробної галузі. Важливою складовою інституційного середовища є також антимонопольна політика, спрямована на забезпечення конкурентного середовища на ринку сільськогосподарської продукції, запобігання надмірній концентрації ринкової влади та підтримку рівних умов доступу до ресурсів і ринків збуту.

Водночас значну роль у трансформації інституційного середовища відіграють процеси європейської інтеграції та гармонізації національного законодавства з нормативними стандартами Європейського Союзу. Адаптація регуляторних вимог у сфері якості продукції, безпечності харчових продуктів, екологічних стандартів та державної підтримки аграрного сектору сприяє підвищенню конкурентоспроможності української агропродовольчої продукції на міжнародних ринках. У результаті формуються нові інституційні умови функціонування ринку соняшнику, які поєднують експортну орієнтацію галузі з необхідністю забезпечення стабільного внутрішнього постачання продовольчих ресурсів та зміцнення продовольчої безпеки держави.

Аграрна та експортна політика відіграють важливу роль у координації ринкових процесів, оскільки висока експортна орієнтація олійного сектору потребує балансування між зовнішніми поставками та внутрішнім забезпеченням. У структурі аграрного експорту України продукція соняшникового комплексу стабільно займає значну частку, що зумовлює необхідність державних механізмів моніторингу ринку і координації з учасниками галузі для недопущення різких цінових коливань на внутрішньому ринку. Практика використання меморандумів або інших форм взаємодії між державою та бізнесом у періоди підвищеної волатильності сприяє збереженню стабільності постачання базових продуктів.

Податкове регулювання впливає на структуру виробництва, рівень інвестицій та конкурентоспроможність галузі. Зміни у системі оподаткування аграрного сектору, включаючи механізми відшкодування ПДВ і підтримку переробних підприємств, стимулюють розвиток внутрішньої переробки та формування продукції з більшою доданою вартістю. Завдяки цьому більша частина виробленого соняшнику переробляється в Україні, що дозволяє експортувати переважно готову продукцію — соняшкову олію та шрот — замість сировини.

Антимонопольна політика є важливою з огляду на високу концентрацію переробних потужностей і вертикальну інтеграцію великих аграрних компаній. Концентрація ринку може підвищувати ефективність логістики та експорту, однак водночас створює ризики для конкурентного середовища та цінової політики. Моніторинг концентрації та забезпечення прозорих правил доступу до інфраструктури сприяють підтриманню збалансованого розвитку ринку [10]. Інтеграція до стандартів ЄС виступає ключовим інституційним драйвером трансформації галузі. Гармонізація вимог щодо безпечності харчових продуктів, простежуваності, екологічних стандартів і цифрових процедур контролю відкриває доступ до європейських ринків та підвищує конкурентосп-

роможність української продукції. У період 2022—2024 років значно зросла роль країн ЄС як торговельних партнерів і транзитних напрямів експорту, що посилює необхідність адаптації інституційного середовища до європейських правил.

Воєнні події істотно трансформували функціонування ринку соняшнику, посилюючи структурні ризики експортно орієнтованої моделі розвитку. Насамперед відбулося порушення традиційних логістичних маршрутів, оскільки до повномасштабного вторгнення значна частина експорту продукції олійно-жирового комплексу здійснювалася через морські порти Чорного моря. У 2022 році блокування портової інфраструктури призвело до різкого скорочення фізичних обсягів експорту у перші місяці війни та збільшення логістичних витрат. За оцінками галузевих операторів, альтернативні маршрути через західні кордони та дунайські порти супроводжувалися зростанням транспортних витрат на 30–50 %, що вплинуло на прибутковість виробників і переробників.

Другим важливим наслідком стало зміщення географії експорту. Якщо раніше ключовими напрямками поставок були країни Азії, Близького Сходу та Північної Африки, то у 2022—2024 роках значно зросла роль країн Європейського Союзу як транзитних і частково кінцевих ринків. Функціонування "коридорів солідарності" та розвиток мультимодальних перевезень сприяли поступовому відновленню експортних потоків. Уже у 2023 році обсяги експорту соняшникової олії почали наближатися до довоєнних рівнів, що свідчить про високу адаптивність галузі до нових умов.

Воєнні ризики також зумовили зростання виробничих витрат і невизначеності. Підвищення цін на паливо, енергоресурси та логістичні послуги, обмеження доступу до фінансування та дефіцит трудових ресурсів у окремих регіонах збільшили собівартість виробництва. За експертними оцінками, загальний рівень виробничих витрат у воєнний період зріс на 20—40 %, що посилює залежність прибутковості від зовнішньої цінової кон'юнктури.

Водночас кризові умови стимулювали необхідність диверсифікації каналів збуту та інституційної адаптації ринку. Розширення альтернативних експортних коридорів через дунайські порти, розвиток залізничних перевезень у напрямку ЄС та використання нових логістичних моделей дозволили зменшити залежність від одного транспортного напрямку. Частка перевезень через західні кордони значно зросла, що сприяло поступовій стабілізації експорту і збереженню валютних надходжень від продукції соняшникового комплексу.

Воєнні виклики, що постали перед аграрним сектором України внаслідок повномасштабної агресії, суттєво загострили структурні ризики сировинної моделі розвитку ринку соняшнику. Порушення традиційних логістичних маршрутів, тимчасове блокування морських портів, зростання вартості транспортування та енергоресурсів, а також загальна геополітична нестабільність значно ускладнили функціонування експортно орієнтованої моделі розвитку галузі. За умов обмеженого доступу до зовнішніх ринків підвищилися ризики накопичення надлишкової пропозиції сировини на внутрішньому ринку, коливань цін та зниження рентабельності

виробництва, що виявило структурну вразливість системи, орієнтованої переважно на зовнішній попит.

Водночас кризові умови стали потужним стимулом для трансформаційних змін у функціонуванні ринку соняшнику та суміжних галузей. Під впливом нових викликів відбулося активне переорієнтування логістичних потоків, формування альтернативних маршрутів транспортування продукції через західні сухопутні коридори, річкові порти та інші транспортні вузли. Значну роль у цьому процесі відіграло розширення співпраці з країнами Європейського Союзу та використання механізмів так званих "коридорів солідарності", що дало можливість частково компенсувати втрату традиційних морських каналів експорту.

Адаптивність ринку проявилася також у диверсифікації географії експорту продукції переробки соняшнику, зокрема у розширенні поставок до країн Європи, Азії та Близького Сходу. Підприємства галузі активніше впроваджували нові логістичні рішення, оптимізували виробничі процеси та розширювали партнерські зв'язки з міжнародними трейдинговими компаніями. Паралельно посилювалася інституційна координація між державними органами влади, галузевими асоціаціями та бізнес-структурами, спрямована на підтримку стабільності функціонування аграрного сектору, адаптацію регуляторних механізмів та забезпечення безперервності експортних операцій.

У результаті, незважаючи на складні воєнні умови, ринок соняшнику продемонстрував високий рівень адаптивності та здатність до швидкої перебудови. Завдяки поєднанню ринкових механізмів, інституційної підтримки та гнучких логістичних рішень вдалося зберегти функціонування галузі, підтримати експортний потенціал і забезпечити відносну стабільність виробництва та переробки соняшнику навіть у період глибоких економічних і геополітичних потрясінь.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Економічна природа взаємодії ринку соняшнику та системи продовольчого забезпечення населення визначається комплексним поєднанням виробничих, інституційних і зовнішньоекономічних чинників, які формують структуру агропродовольчої системи. Ринок соняшнику, будучи інтегрованим у глобальні ланцюги створення вартості, одночасно виконує функцію джерела валютних надходжень і складової внутрішнього продовольчого фонду, забезпечуючи населення базовими продуктами харчування та кормовими ресурсами для тваринництва. Така подвійна роль зумовлює необхідність системного підходу до оцінювання його впливу на продовольчу безпеку.

Висока експортна орієнтація галузі створює економічні переваги у вигляді розвитку переробної індустрії, підвищення інвестиційної привабливості та зміцнення позицій України на світовому ринку рослинних олій. Водночас вона посилює залежність внутрішнього ринку від глобальної цінової кон'юнктури, логістичних обмежень і геополітичних факторів, що може трансформуватися у ризики цінової нестабільності та структурної диспропорції у продовольчій системі. Воєнні виклики

ки продемонстрували вразливість такої моделі та актуалізували необхідність підвищення її адаптивності.

Оптимізація взаємодії між ринком соняшнику та системою продовольчого забезпечення потребує переходу до більш збалансованої моделі розвитку, яка передбачає поглиблення переробки продукції з високою доданою вартістю, диверсифікацію виробництва й експортних напрямів, а також удосконалення інституційного регулювання. Формування ефективної інституційної архітектури, спрямованої на гармонізацію експортних інтересів із внутрішніми продовольчими потребами, є ключовою передумовою забезпечення довгострокової стійкості аграрного сектору та продовольчої незалежності держави.

Література:

1. Мудрак Р., Лагодієнко В., Осіпова А., Фротер О., Соколюк К. Концепція продовольчої безпеки: теорія і українська практика. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice. 2024. № 1 (54). С. 452—470.
2. Балик У. О., Колісник М. В. Роль та місце глобальних ланцюгів створення вартості в умовах глобалізації економічних процесів. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2015. Т. 20, вип. 4. С. 36—40.
3. Sachs J. D., Warner A. M. The Curse of Natural Resources. European Economic Review. 2001. Vol. 45, № 4—6. P. 827—838.
4. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p.
5. Румик І. І. Продовольча безпека як категорія економічної теорії. Економічна теорія та освіта XXI століття. 2015. № 3. С. 175—178.
6. Шарковська С. В. Теоретичні засади розвитку ринку соняшнику в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2017. № 260. С. 367—374.
7. Шевченко О. В. Сучасний стан та динаміка розвитку агробізнесу в Україні. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2025. № 16. С. 112—118.
8. Бондарчук М. Є., Козлова В. В. Аналіз розвитку ринку рослинних олій в Україні. Торгівля і ринок України. 2018. № 2. С. 56—65.
9. Яхно Т. П., Кравець Л. В. Вплив ТНК "Kernel" на міжнародні ринки сільськогосподарської продукції та економічну інтеграцію. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2025. № 84. С. 115—122.
10. Третяк А. Роль вертикальної інтеграції в управлінні трансформаційними процесами. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences. 2024. № 5 (334). С. 507—512.
2. Balyk, U. O. and Kolisnyk, M. V. (2015), "The role and place of global value chains in the context of globalization of economic processes", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomika, vol. 20, no. 4, pp. 36—40.
3. Sachs, J. D. and Warner, A. M. (2001), "The Curse of Natural Resources", European Economic Review, Vol. 45, no. 4—6, pp. 827—838.
4. North, D. (1990), Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
5. Rymyk, I. I. (2015), "Food security as a category of economic theory", Ekonomichna teoriia ta osvita XXI stolittia, vol. 3, pp. 175—178.
6. Sharkovs'ka, S. V. (2017), "Theoretical principles of sunflower market development in Ukraine", Naukovy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, aharnyj menedzhment, biznes, vol. 260, pp. 367—374.
7. Shevchenko, O. V. (2025), "Current state and dynamics of agribusiness development in Ukraine", Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii, vol. 16, pp. 112—118.
8. Bondarchuk, M. Ye. and Kozlova, V. V. (2018), "Analysis of the development of the vegetable oil market in Ukraine", Torhivlia i rynek Ukrainy, vol. 2, pp. 56—65.
9. Yakhno, T. P. and Kravets', L. V. (2025), "The impact of TNC "Kernel" on international agricultural markets and economic integration", Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 84, pp. 115—122.
10. Tretiak, A. (2024), "The role of vertical integration in managing transformation processes", Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Science, vol. 5 (334), pp. 507—512.

Отримано редакцією журналу / Received: 08. 03.26

Прорецензовано / Revised: 12. 03.26

Схвалено до друку / Accepted: 17.03.26

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663